

MEDICINSKI ELEMENTI U SAKRALNOM NASLJEĐU MOŠĆENIŠĆINE

MEDICAL ELEMENTS IN THE SACRAL HERITAGE OF THE MOŠĆENICE REGION

Robert Doričić*, Ana Montan**, Igor Eterović*

SUMMARY

Sacral heritage, religious practices and customs, and the ethnomedical heritage of the Mošćenice region have not had so far the attention of medico-historians, which represents the starting point of this paper. The research of the mentioned dimensions of medico-historical reality of Mošćenice and its surrounding area has been conducted on three levels. Starting with the usual methodology, sacral inventory of certain churches and chapels from the Mošćenice parish is analyzed from the perspective of the history of medicine. After that, the attention is first given to the religious practices motivated by health and then to other traditional forms and practices of health prevention and disease treatment – especially to those concerning people as well as those concerning animals. The scope of this research is to document and present the elements of medico-historical heritage of the Mošćenice region based on religious and other traditional components, but with the intention to enrich the medico-historical mosaic of the eastern Istrian coastal region.

Keywords: history of medicine; sacral heritage; Croatia; Mošćenice.

---

* Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini.

** Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga

Adresa za dopisivanje: Robert Doričić, Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini, Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Braće Branchetta 20, 51000 Rijeka.
E-pošta: robert.doricic@uniri.hr.

UVOD

Na području Liburnije, koje se proteže od Plomina čitavom istočnom padinom Učke sve do duboko u zaleđe Kastva¹, prostire se nekoliko starih povijesnih gradića, od kojih posebno mjesto zauzimaju Mošćenice. One su pravi kulturnopovijesni fenomen izuzetne graditeljske vrijednosti, podignute na brežuljku koji dominira na istočnoj padini Učke te nad širokom površinom Kvarnerskog zaljeva. Svoju urbanu fizionomiju naselje je dobilo u srednjem vijeku, iako je vjerojatno naseljeno još u pretpovijesti. Vanjski zidovi kuća tvore liniju protezanja gradskih zidina, koje kružno zatvaraju zbijeno tkivo zgrada. U arhitektonskom smislu posebno se ističu stara gradska vrata, loža pred ulazom u grad, reprezentativno obrađena pročelja kuća iz 16. i 18. stoljeća te barokna crkva Sv. Andrije Apostola na najvišem mjestu u naselju sa svojim masivnim zvonikom, koji dominira prostorom.²

Ne čudi stoga što je već vrlo rano ukazano na specifičnosti ovog gradića kao posebne urbane cjeline visoke ambijentalne vrijednosti³, a ta je dimenzija ovog naselja i danas najizraženija u njegovoj znanstvenoj i stručnoj valorizaciji.⁴ Od ostalih područja znanstvene valorizacije u novije vrijeme treba istaknuti, ponovno uz graditeljstvo vezanu, zaokruženu monografsku obradu sakralne arhitekture na području župe Mošćenice.⁵

Svojom kulturnopovijesnom ostavštinom Mošćenice nude izuzetnu građu različitim profilima istraživača pa tako i povjesničarima medicine. Usprkos činjenici da su dosad učinjena značajna istraživanja povijesnomedicinskih elemenata u sakralnoj baštini Istre i Hrvatskoga primorja, u prvom redu

---

¹ Za određenje područja Liburnije v. Matijašić, Robert, „Liburnija“, u: Bertoša, Miroslav – Matijašić, Robert (ur.), *Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2005., str. 441.

² Usp. Fučić, Branko, „Mošćenice“, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1995., sv. 1 (A–Nove), str. 592. i Fučić, Branko, „Mošćenice“, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1964., sv. 3 (Inj–Portl), str. 499.

³ Ranu ocjenu kulturnopovijesne vrijednosti Mošćenica v. u Mohorovičić, Andrija, „Stari gradovi: kulturnopovijesni fenomen liburnijske obale“, *Liburnijske teme*, sv. 1, 1974., Katedra Čakavskog sabora Opatija – Turistički savez Općine, Opatija, str. 83–85.

⁴ Peti broj *Mošćeničkog zbornika* u cijelosti je posvećen konceptu Mošćenica kao „živog grada muzeja“. Prvi dio *Zbornika* donosi znanstvene i stručne priloge objedinjene pod naslovom „Mošćenice – živi grad muzej“. U drugom su pak dijelu predstavljene muzejske jedinice „živog grada muzeja“, i to po skupinama: Pred gradun, Na kalvariju, Gornji grad, Dolnji grad i Put okol grada. V. Mohović, Robert (ur.), *Mošćenički zbornik*, br. 5, Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga – Zavod za kaznene znanosti Pravnog fakulteta u Rijeci, Mošćenice, 2008., str. 1–348.

⁵ V. Bauer Munić, Vesna, *Sakralna arhitektura istočnoistarskih komuna od XII. do XVIII. stoljeća*, Alfa, Zagreb, 2005., str. 136–152.

fresaka u crkvama⁶, ali i drugih dijelova te baštine⁷, prostor Liburnije u tom je smislu tek fragmentarno istražen.⁸ Mošćenice se dosad nisu uopće našle u fokusu sličnih istraživanja, izuzev tek zasebnog povijesnomedicinskog vrednovanja mošćeničkog statuta i demografskih obilježja župe u 19. stoljeću.⁹

Uzevši rečeno kao temeljni motiv, odlučili smo popuniti tu istraživačku prazninu i povijesnomedicinski valorizirati područje mošćeničke župe. Područje rimokatoličke župe Mošćenice geografski i administrativno obuhvaća područje četiriju katastarskih općina: Mošćenice, Kalac, Draga i Kraj. To je područje koje na sjeveru graniči s lovranskom župom (potok Cesara), na sjeverozapadu sa župom Vranja (Draški potok), na zapadu sa župama Kožljak i Šušnjeвица (planinski masivi), a na jugu s brsečkom župom (potok Jelenščica). Na istoku je oplakuje more Kvarnerskoga zaljeva.¹⁰ Povijesno je

⁶ V. primjerice Dorn, Vjekoslav, „Zdravstvene teme u ikonografskim motivima starijega zidnog stvaralaštva Istre“, u: Krmpotić, Franjo (ur.), *Zbornik radova 26. sastanka Naučnog društva za historiju zdravstvene kulture Jugoslavije (Poreč, 30. IX.–2. X. 1976.)*, Znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture – Rijeka, Rijeka, 1978., str. 57–67; Škrobonja, Ante, „Istarske freske s motivom Plesa mrtvaca kao antropološki i povijesnomedicinski izazov“, u: Škrobonja, Ante, *Medicina zavičaja*, Express digitalni tisak d.o.o., Rijeka, 2000., str. 15–24; Peternelj Uran, Lejla, „Health Culture Elements in the Frescoes in the Holy Trinity Church of Hrastovlje, Slovenia“, *Acta medicohistorica Adriatica*, sv. 1, br. 2, 2003., str. 131–139.

⁷ V. primjerice Dugac, Željko, „Votivi Svete Foške i zdravlje“, *Studia ethnologica Croatica*, sv. 10/11, 1998/1999., str. 63–74; Škrobonja, Ante, „Povijesnomedicinsko ozračje u Svetištu Majke Božje Trsatske“, u: Škrobonja, Ante, *Medicina zavičaja*, str. 191–200; Škrobonja, Ante, „Dijete kao motiv u sakralnoj umjetnosti na primjerima iz hrvatske baštine“, u: Škrobonja, A., *Medicina zavičaja*, str. 201–210; Škrobonja, Ante, „Sveci zaštitnici od zaraznih bolesti u hrvatskoj medicinskoj tradiciji“, *Infektološki glasnik*, sv. 17, 1997., str. 69–72 [pretisnuto kao: „Sveci zaštitnici od zaraznih bolesti u hrvatskoj medicinskoj prošlosti“, u: Škrobonja, A., *Medicina zavičaja*, str. 211–218]; Hraste, Juraj – Škrobonja, Ante – Rotschild, Vlasta – Muzur, Amir, „St. Appolonia's Cult in Istria“, *Acta medicohistorica Adriatica*, sv. 3, br. 2, 2005., str. 199–210; Muzur, Amir – Škrobonja, Ante, „Kuga, kolera i kult svetog Roka u Istri – paralele“, *Medicus*, sv. 4, br. 2/3, 1995., str. 207–215 [pretisnuto u: Škrobonja, Ante i sur., *Medicina svud oko nas*, Digital point tiskara d.o.o., Rijeka, 2008., str. 37–50].

⁸ V. Eterović, Igor – Doričić, Robert, „Medicinski elementi u župnoj crkvi Svetog Jurja u Lovranu“, *Acta medicohistorica Adriatica*, sv. 10, br. 2, 2012., str. 185–212.

⁹ Milović, Đorđe, „O sanitarnohigijenskim propisima Mošćeničkog statuta“, u: Krmpotić, Franjo (ur.), *Zbornik radova 26. sastanka Naučnog društva za historiju zdravstvene kulture Jugoslavije (Poreč, 30. IX.–2. X. 1976.)*, Znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture – Rijeka, Rijeka, 1978., str. 77–86. [pretisnuto u: Milović, Đorđe, *Prilozi za povijest zdravstvene kulture*, Biblioteka AMHA, knj. 2., Hrvatsko znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture – Adamić, Rijeka, 2005., str. 83–95.]; Baretić, Avelino, *Demografska kretanja i analiza uzroka smrti u župi Mošćenice od 1801. do 1900.*, Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, diplomski rad (u strojopisu), 1990.; Škrobonja, Ante – Baretić, Avelino, „Demografska kretanja u župi Mošćenice tijekom XIX. stoljeća“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. 49, 2008., str. 135–146.

¹⁰ V. Senčić, Albino, *Popis pučanstva župe Mošćenice iz 1801. godine*, Katedra Čakavskog sabora Opatija, Mošćenice, 2000., str. 19–21; Perkan, Viktor, *Kronika mošćeniške župnije, Mošćenice, 1937.*, (rukopis na slovenskome jeziku), str. 8.

župa Mošćenice potpadala do 20. VIII. 1788. pod Pulsku, do 12. IX. 1791. pod Gradišku (ta biskupija stvarno nije nikad oformljena), do 25. IV. 1925. pod Tršćansku, a nakon toga pod Riječku biskupiju.¹¹

Ovo istraživanje u metodološkom smislu sadrži dvije dimenzije. Prva se odnosi na povijesnomedicinsku valorizaciju sakralne baštine, konkretno sakralnih objekata, odnosno njihova inventara. S građevina i predmeta prelazimo u drugom dijelu na proučavanje nematerijalne sakralne baštine, a to su običaji vezani uz očuvanje zdravlja ili liječenje od bolesti motivirani ili obilježeni religijskim praksama i vjerovanjima.

Ipak, na samom početku treba se kratko osvnuti na izvore. Općenito za povijest Mošćenica, ali napose za naš rad, pokazala se korisnom *Kronika* koju je pisao vlč. Viktor Perkan¹², a za njim kratkim komentarima nadopunili vlč. Petar Brusić¹³ i vlč. Marijan Galović.¹⁴ Koristili smo oba izvornika. Prijepis hrvatske varijante kronike posebno je važan s obzirom na nadopune spomenutih nasljednika na mjestu župnika.¹⁵ S druge pak strane najvrednija je kao izvor prvotna verzija *Kronike*, koju je vlč. Perkan pisao na rodnom slovenskome buduću da, osim što je mnogo opširnija i detaljnija, sadrži i neprocjenjive

---

¹¹ Pelosa, Makso, *Inventar župe Mošćenice: Sa uvodom i tri priloga*, vlastita naklada, Rijeka, 1970., str. 3–4. U Pelozinu se tekstu očito potkrala pogreška i umjesto „do“ napisano je „od“ pokraj datuma potpadanja pod Gradišku biskupiju. V. *ibid.*, str. 3.

¹² O Viktoru Perkanu izvještava nas njegov nasljednik vlč. Brusić, koji kaže: „(...) Viktor Perkan bio je župnikom u Mošćenicama od 1935–1938 godine. Lično ga nisam poznao. Čitajući ove retke može se zaključiti da je bio svećenik širokog horizonta, načitan i bistar. Volio je povijest svoga naroda, njegovu kršćansku kulturu i duhovnost. Potaknut tim porivima ostavio nam je obilje dokumenata u ovoj knjizi. (...) bio je rodom Slovenac iz Ilirske Bistrice, koja je od 1925. godine bila uklopljena u granice novoosnovane Riječke Biskupije. Svoje zemne dane završio je tragično dne 9. V. 1945. god. na groblju u Jelšanama gdje je bio župnik. Tog dana imao je obaviti (sprovod) nekolicu svojih župljana koji su u redovima partizana pali u Snežniku. Na groblju u momentu kada je ispalo „Salve“ iz pušaka počasne čete, jedan nesmotreni – (živčani) vojnik partizan, opalio je metak u glavu župnika Viktora. Pao je mrtav. Tijelo mu je prenešeno na groblje u rodnu Ilirsku Bisticu.“ U: Perkan, Viktor, *Kronika župe i grada mošćeničkog*, Mošćenice, 1937., (rukopis na hrvatskome jeziku), str. 81.

¹³ Petar Brusić bio je župnik u Mošćenicama od 1950. do 1955. te zamoljen od vlč. Galovića nadopunio je Perkanovu *Kroniku* s nekoliko, uglavnom generalnih, zabilježbi o tom razdoblju na 5 stranica. Osobito su vrijedne informacije o vlč. Perkanu. V. Perkan, V., *Kronika župe...*, str. 42, 81.

¹⁴ Marijan Galović bio je mošćenički župnik od 1986. do 2016. te je na pridodanom papiru dao nekoliko novih zabilježbi koje se odnose na povijest župe. V. Perkan, V., *Kronika župe...*, str. 42, 86 (pridodani nepaginirani list).

¹⁵ V. Perkan, V., *Kronika župe...* Prijepis je načinila Gabrijela Adulmar za potrebe korištenja za svoj diplomski rad te joj na ovom mjestu zahvaljujemo na ustupanju prijepisa za potrebe pisanja ovog rada. Usp. Adulmar, Gabrijela, *Župa Mošćenice, Teologija u Rijeci – područni studij Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Rijeka, diplomski rad (u strojopisu)*, 1999.

fotografije i ilustracije brojnih detalja iz mošćeničke povijesti, od kojih su neki sačuvani jedino u tom obliku.¹⁶

MEDICINSKI ELEMENTI U SAKRALNIM OBJEKTIMA NA PROSTORU ŽUPE

Na prostoru mošćeničke župe nalazi se značajan broj sakralnih objekata. Župna je crkva smještena unutar same gradske jezgre i posvećena je sv. Andriji Apostolu, a u Mošćenicama se nalaze još crkva Sv. Bartula (uz groblje), Sv. Sebastijana, sv. Roka i Majke Božje od Zdravlja (na cesti prema naselju Sveta Jelena i Brseču) te kapela Sv. Križa na Kalvariji iznad Mošćenica. U najvećem naselju i općinskom središtu Mošćeničkoj Dragi, smještenu na obali, nalazi se crkva Sv. Marine, a crkva Sv. Petra (Apostola) nalazi se u istoimenom naselju, koje se nalazi sjeverozapadnije od raskršća na ulazu u Mošćeničku Dragu. Crkva Majke Božje nalazi se u mjestu Kraj, smještenu tri kilometra sjeverno od Mošćenica, na magistralnoj cesti prema Lovranu, dok je crkva Sv. Antona (Padovanskog) smještena u istoimenom selu iznad Kraja. Dva su sakralna objekta izgrađena u 20. stoljeću: kapela Majke Božje Pomoćnice Kršćana u selu Mala Učka, na obroncima planine Učke, te kapela Krista Kralja u selu Kalac, iznad Mošćenica.¹⁷

U nastavku će biti zasebno analizirani oni sakralni objekti mošćeničke župe koji imaju određenu povijesnomedicinsku važnost. Analiza će uz generalne informacije uključivati osvrt na crkveni inventar: statue i slike svetaca – zaštitnike od zdravlja, informacije o relikvijama pohranjenim u crkvama te na ostale povijesnomedicinske relevantne podatke.

ŽUPNA CRKVA SV. ANDRIJE APOSTOLA

Iako najstariji dijelovi crkve datiraju u doba romanike¹⁸, prvi je pouzdani spomen mošćeničke župne crkve iz 1445. godine.¹⁹ U sljedećim će stoljeći-

¹⁶ Vlč. Perkan napisao je naime na hrvatskome *Kroniku* za Župni ured ujesen 1937. godine u Mošćenicama, a onda ju je, kako sam kaže, priredio na slovenskome za uspomenu na Mošćenice i pritom ponešto proširio. V. Perkan, V., *Kronika mošćeniške...*, str. 4.

¹⁷ Kada govorimo o sakralnim objektima na prostoru župe, svakako bi tu trebalo ubrojiti i brojne kapelice koje su ovdje postojale, a kojih je danas sačuvano tek nekoliko, te crkvicu Sv. Ivana Krstitelja na istoimenoj plaži podno Mošćenica, koja je srušena. Od nje je sačuvana tek kamenica za blagoslovljenu vodu s glagoljskim zapisom 1631. godine, a koja se odnosi na godinu njene izradbe. Kamenica se od 1954. čuva u lapidariju župne crkve Sv. Andrije Apostola u Mošćenicama. Usp. Fučić, Branko, *Glagoljski natpisi*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1982., str. 248.

¹⁸ Usp. Pelozo, Makso, *Župa Mošćenice, Župa Mošćenice, Mošćenice*, 1984., drugo ispravljeno izdanje.

¹⁹ Usp. Bauer Munić, V., nav. dj., str. 138.

ma biti u više navrata pregrađivana, a današnji izgled trobrodnog sakralnog objekta dobit će krajem 18. stoljeća u periodu od 1785. do 1795. godine.²⁰

Iz zapisnika kanoničke vizitacije iz 1658. godine doznajemo da su se u malom prozoru u sklopu oltara posvećenu patronu crkve u istoimenoj kapeli čuvale relikvije sv. Cezarija mučenika te još nekoliko kutijica s manjim svetim moćima.²¹ Stopalo svetog Cezarija mučenika čuvalo se u sandali izrađenoj od njemačkog srebra.²² Relikvija je navodno donesena iz Akvileje.²³

Iz iste vizitacije saznajemo da se uz drveni oltar Sv. Andrije Apostola u crkvi nalaze oltar Bogorodice, koji puk naziva *Sveta Marija*, zatim oltar Gospe od Ružarija te drveni oltari Sv. Franje i Sv. Katarine. U crkvi se nalazi i oltar Sv. Mihovila, koji spominje i vizitacija iz 1688.²⁴ Od spomenutih oltara danas nije sačuvan nijedan.²⁵

Crkveni inventar mošćeničke župne crkve nudi mogućnost neizravne povijesnomedicinske analize. Naime u ovoj crkvi ne nailazimo ni na jedan zavjetni predmet za koji sa sigurnošću možemo tvrditi da je njegovo darovanje bilo motivirano uslišanom molbom za ozdravljenje ili okončanje nekog neželjenog zdravstvenog stanja. Stoga prvenstveno pristupamo analizi u crkvi prikazanih svetaca i svetica uz naglasak na one koji su zaštitnici od određenih zdravstvenih stanja ili bolesti pa su takvi mogli služiti ili još uvijek služe u sferi duhovne potpore potrebitima. Zbog njihove brojnosti odlučili smo ih prikazati sumarno u Tablici 1. Uz ime prema kojem su poznati u kršćanskoj ikonografiji navedena je njihova funkcija „sveca/svetice od zdravlja“, lokacija u crkvi te tip likovne tehnike kojim su prikazani.²⁶

---

²⁰ Usp. Pelozo, M., Župa Mošćenice.

²¹ Usp. Kudiš Burić, Nina – Labus, Nenad (prir.), *U kraljevskim stranama i pod Svetim Markom = vizitacije u pulskoj biskupiji na austrijskom i mletačkom području godine 1658. i 1659./Dalle parti arciducali e sotto San Marco = visite arciducali fatte del anno 1658 et venete 1659*, Adamić – Riječka nadbiskupija – Biskupija porečko-pulska, Rijeka – Poreč, 2003., str. 112. Kobler navodi netočan podatak da se u crkvi štuje relikvija svečeve ruke. Usp. Kobler, Giovanni, *Prilozi za povijest liburnijskoga grada Rijeke. Povijest Rijeke*, knjiga 3., Novinsko-nakladničko poduzeće Preluk, Opatija, 1997., str. 472.

²² Kasnije je relikvija čuvana u srebrnome relikvijaru, no njega je upravitelj župe Stadler 1929. prodao zlataru Lebanu iz Gorice. Usp. Perkan, V. *Kronika mošćeniške...*, str. 35. Danas se relikvije sv. Cezarija mučenika čuvaju zajedno s preostalima u župnoj riznici.

²³ Prema: Kudiš Burić, N. – Labus, N., nav. dj., str. 112.

²⁴ Usp. Perkan, V., *Kronika mošćeniške...*, str. 54.

²⁵ Vizitacija iz 1688. spominje oltar Sv. Petra. Usp. isto str. 53. Radi se o oltaru čiji se dio, kameni reljef s prikazom titulara, danas nalazi u glavnoj lađi ispod kora.

²⁶ U nastavku rada za one svece zaštitnike od bolesti koji se osim u župnoj crkvi pojavljuju i u drugim crkvama i kapelama župe nećemo posebno iznositi u kojim se stanjima i bolestima oni zazivlju. U tom slučaju upućujemo čitatelja na ovu tablicu.

Tablica 1. Popis svetaca zaštitnika od bolesti prisutnih u inventaru župne crkve Sv. Andrije Apostola u Mošćenicama s pripadajućom lokacijom i tehnikom likovnog prikaza.

SVETAC/ SVETICA	BOLEST	LOKACIJA	LIKOVNA TEHNIKA
Svetište			
sv. Andrija Apostol	grlobolja, kostobolja	oltar/strop	ulje na platnu / zidna slika
sv. Ignacije Lojolski	upala crvuljka, vrućice, grizodušje	oltar sv. Andrije Apostola	mramorna statua
sv. Ivan Nepomuk	bolesti usta i jezika, utapanje	oltar sv. Andrije Apostola	mramorna statua
glavna lađa			
sv. Petar Apostol	vrućica, bolovi u nogama, ugriz zmije, opsjednutost	zapadni zid	kameni reljef
desna bočna lađa			
Bogorodica		južni zid / oltar Majke Božje Lurdske	zidna slika / mra- morna statua
sv. Franjo Asiški	trbušne bolesti, ulkus, glavobolja, kuga	oltar Sv. Franje Asiškog	ulje na platnu
sv. Ivan Krstitelj	padavica, vrtoglavica, grčevi, dječje bolesti, kamenci	oltar Sv. Franje Asiškog	mramorna statua
sv. Nikola	reumatizam, opasnosti od vode, neplodnost	oltar Sv. Franje Asiškog	mramorna statua
sv. Katarina Aleksandrijska	bolesti usta i jezika, ne- sretni slučajevi, pobačaj	oltar Majke Božje Lurdske	mramorna statua
sv. Anton Padovanski	sterilitet, groznice, vode- na bolest	stub lađe	drvena statua
sv. Terezija od Djeteta Isusa	tuberkuloza, AIDS	stub lađe	slika na papiru
lijeva bočna lađa			
Bogorodica		južni zid / oltar Majke Božje Od Presvete Krunice / stub lađe	zidna slika / mramorna statua / mramorni reljef, slika na papiru

SVETAC/ SVETICA	BOLEST	LOKACIJA	LIKOVNA TEHNIKA
sv. Katarina Sijenska	glavobolja, kužne bolesti	oltar Majke Božje od Presvete Krunice	mramorna statua
sv. Dominik	bolesti s visokom vrućicom	oltar Majke Božje od Presvete Krunice	mramorna statua
sv. Franjo Ksaverski	kužne bolesti	oltar sv. Franje Ksaverskog	ulje na platnu
sv. Barbara	vrućice, životna opa- snost, iznenadna smrt	oltar sv. Franje Ksaverskog	mramorna statua
sv. Nikola Tavelić	univerzalni zaštitnik	stub lađe	slika na papiru

U neposrednoj blizini župne crkve, na trgu ispred njena južnog pročelja, nalazi se manja zgrada u kojoj je u prošlosti djelovao mošćenički *ošpital* (hospicij)²⁷, ustanova zdravstvene, prvenstveno karantenske funkcije, ali i socijalne funkcije. Naime, bila je namijenjena skrbi za najsiromašnije članove novovjekovne mošćeničke župe. Temeljem oporuke mošćeničkog župnika Franje Ksavera Negovetića iz 1639. godine, osnovana je u Mošćenicama zaklada za uboge, bolesne i udavače.²⁸ Zaklada je djelovala do 1915. godine.²⁹

CRKVA SV. BARTULA

Vrijeme izgradnje današnje crkve datira u 1628. godinu.³⁰ Na oltarnoj pali Gospe Karmelske nepoznatog autora iz 1865. godine nalazi se u donjem desnom uglu prikaz titulara – sv. Bartula. Svetac u lijevoj ruci drži nož, a preko podlaktice iste ruke visi koža ljudskoga tijela uključujući i kožu lica. Jasna je asocijacija prema kojoj je ovaj ikonografski prikaz sveca mučenika povezan sa zaštitom od rana i kožnih bolesti.³¹ Iza crkve, koja služi kao grobljanska kapela i mrtvačnica, mjesno je groblje, premješteno iz dvorišta župne crkve

²⁷ Usp. Velčić, Veseljko (et. al.), „Mošćenice – živi grad muzej“, *Mošćenički zbornik*, br. 5, 2008., str. 226–230.

²⁸ Na vanjskome zidu apside župne crkve uzidan je kameni reljef na kojem je s desne strane Raspela u klečećem položaju prikazan ovaj mošćenički župnik. Usp. isto, str. 261–262.

²⁹ Usp. Pelosa, M., *Župa Mošćenice*.

³⁰ Usp. Kudiš Burić, N. – Labus, N., *U kraljevskim stranama...*, str. 114.

³¹ Svetog Bartula prikazuje se i kao konjanika na bijelom konju, a u tom se prikazu štuje kao zaštitnik od epilepsije i neuroloških bolesti. Usp. Škrobonja, Ante, *Sveti od zdravlja: Ilustrirani leksikon svetaca zaštitnika*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004., str. 44–45.

1782. godine.³² Ispred crkve, uz rub ceste za zaseoke Selce i Grabrova, nalazi se kamena statua Sv. Ivana Nepomuka.

CRKVA SV. SEBASTIJANA, SV. ROKA I MAJKE BOŽJE OD ZDRAVLJA

Crkva Sv. Sebastijana, sv. Roka i Majke Božje od Zdravlja u vrijeme izgradnje početkom 16. stoljeća³³ nalazila se na prostoru zapadnog ulaza u grad Mošćenice, na mjestu na kojem se prema legendi zaustavila kuga i nikad nije ušla u grad.³⁴ Prema drugoj predaji Mošćeničani su na plećima nosili kame-nje za izgradnju crkve kako bi tim činom molili za prestanak kuge (ili kao molbu da se kuga ne širi).³⁵ No o ovu je crkvu vezana još jedna legenda koja njezinu izgradnju povezuje s gradnjama crkve Sv. Petra (Apostola) u istoime-nom naselju i onoj Majke Božje u Kraju.³⁶

O crkvi je polovicom 17. stoljeća brinula bratovština Sv. Sebastijana, a saznajemo da se krajem toga stoljeća svakog petka do crkve održavala procesija.³⁷ Titulari crkve upućuju na to kako je motivacija izgradnje vrlo izvjesno spomen na zavjet protiv zarazne bolesti epidemijskog karaktera. Naime, sv. Sebastijan, osim zaštitnikom od epilepsije, prvotni je patron protiv kužnih bolesti. Od 15. stoljeća postupno biva zamijenjen štovanjem sv. Roka, novog zaštitnika od kuge i zaraznih bolesti. No, obojica su se zazivala i u situacijama ranjavanja. Često su u crkvama prikazivani zajedno.³⁸ Tako su i u ovoj crkvi na oltarnoj pali iz 1865. godine prikazani zajedno s Bogorodicom.³⁹

U inventaru ove mošćeničke crkve nailazimo na sliku s prikazom sv. Lucije. Svetica je prikazana kako drži oči na tanjuru. Sv. Lucija je zaštit-nica očiju (slavi se 13. prosinca), no na području ove župe nije se održavala

³² Usp. Senčić, Albino, „Kosnica – staro mošćeničko groblje“, *Mošćenički zbornik*, br. 5, 2008., str. 101–112.

³³ Crkva je sagrađena 1501. godine. Usp. Pelozo, M., *Župa Mošćenice*.

³⁴ Sonja Baretić, 2010.

³⁵ U župi Mošćenice dan ovih svetaca nije se posebno obilježavao, no u susjednoj brsečkoj župi, do smrti posljednjeg župnika, velečasnog Antona Mavrića (unatrag 20-ak godina), taj se dan Sv. Roka, *Rokova* (16. kolovoza) držao kao zavjetni upravo kao zahvala što u Brseč kuga nikad nije ušla. U crkvi sv. Jurja postoji i kip sv. Roka. (Marica Galović Olitova, 2012.)

³⁶ Prema usmenoj predaji koju je 1952. godine zabilježio Nikola Bonifačić Rožin ove tri crkve sagrađila su trojica braće Mohović koji su došli iz Bosne, u znak zahvale što su sretno stigli u Mošćenice. Brat nadimka Barambelić sagrađio je crkvu u Kraju, onaj nadimka Fumić crkvu u Svetom Petru, tj. ispod zaseoka Fumići, a treći nadimka Perinčić crkvu Sv. Sebastijana (Ivan Ivančić, 1952.). Usp. Bonifačić Rožin, Nikola, *Hrvatske narodne priče kotara Rijeke*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 1952., (rukopis 87), str. 43.

³⁷ Usp. Sušić, Zvonimir, „Valvasor o Liburniji“, *Domesti*, god. 3, br. 6, 1970., str. 121.

³⁸ Usp. Škrobonja, A., *Sveti od zdravlja...*, str. 172, Muzur, A. – Škrobonja, A., *Kult sv. Roka...*, str. 37–50.

³⁹ Na oltarnoj pali prikazana je stilizirana veduta Mošćenica i danas nepostojeća crkva Sv. Ivana Krstitelja na istoimenoj plaži Mošćeničke Drage.

posebna misa njoj u čast. Običaj je da se toga dana posadi pšenica koja će izrasti do Božića.

U crkvi se nalazi i pomorska zavjetna slika s prikazom parobroda „Szell Kalman“, a podaci o donatoru i/ili vremenu nastanka slike nisu poznati.⁴⁰

Već u četvrtom desetljeću prošlog stoljeća crkva je bila vrlo zapuštena. U njoj se misilo samo za blagdan Sv. Sebastijana i drugog prosnog dana.⁴¹ Danas je crkva izvan funkcije.⁴²

CRKVA SV. MARINE

Crkva Sv. Marine među starijim je crkvama u župi. Spominje se već 1437. godine.⁴³ Prvotni sakralni objekt bio je smješten bliže moru, u samom centru današnjeg naselja Mošćenička Draga.⁴⁴ Gradnja sadašnja crkve započeta je 1885., a završena je sljedeće godine.⁴⁵ Na mramornome oltaru nalazi se oltarna pala s prikazom sv. Marine autora Ivana Bastijana iz 1885. godine.⁴⁶ U povijesnomedicinskom kontekstu od inventara treba istaći slike sv. Terezije od Djeteta Isusa, sv. Lucije i sliku s prikazom sv. Nikole Tavelića te statuu Majke Božje Lurdske.

---

⁴⁰ Usp. Mohović, Robert (ur.), *Ex Voto: izložba pomorskih zavjetnih slika Kraj – Sv. Anton – Mošćenice – Sv. Jelena – Golovik – Brseč*, Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga, Mošćenice, 2006. str. 22.

⁴¹ Prikaz procesije koja izlazi kroz gradska vrata na putu prema crkvi Sv. Sebastijana nalazila se na oltarnoj slici iz 1826. godine. Kasnije se ta oltarna slika koristila u tijelovskoj procesiji. Usp. Perkan, V. *Kronika mošćeniške...*, str. 84–85.

⁴² Crkva danas služi kao skladišni prostor. Drveni oltar iz 19. stoljeća i pala u derutnom su stanju.

⁴³ Usp. Pelozo, M., *Župa Mošćenice*.

⁴⁴ Prvotna crkva Sv. Marine nalazila se na lokaciji koja danas odgovara mjesnome trgu ispred glavnog ulaza u Hotel „Mediteran“. Usp. Archivio di Stato di Trieste (AST), *Catasto Franceschino, Mappe del Catasto Franceschino, Distretto di Laurana, Comune di Riva di Moschiena, Mappa catastale del Comune di Riva di Moschiena foglio IV, sezione IV (1819 - sec. XIX primo quarto)*, <http://www.catasti.archiviodistatotrieste.it/Divenire/document.htm?idUa=10652499&idDoc=10662959&first=4&last=4>, preuzeto: 30. rujna 2016. Bauer Munić navodi netočan podatak da je današnja crkva izgrađena na temeljima starije. Usp. Bauer Munić, V., *Sakralna arhitektura...*, str. 146. Današnja se crkva nalazi 50-ak metara zapadnije od mjesta gdje je bila prvotna crkva.

⁴⁵ Pelozo, M., *Inventar arhiva...*, str. 14.

⁴⁶ Pelozo, najvjerojatnije referirajući se na Perkanovu *Kroniku*, navodi da je autor slike Sebastijan. Usp. Pelozo, M., *Župa Mošćenice*. Međutim potpis na slici (*Iv. Bastian*) upućuje da je njen autor svećenik i samouki slikar Ivan Bastian (Jugi kraj Kastva, 1828. – Trst, 1886.). Bastian je autor likovnog rješenja popularnih pučkih likova Jurine i Franine za list *Naša sloga*. Usp. Redakcija, „Bastian, Ivan (Baštijan)“, u: Bertoša, Miroslav – Matijašić, Robert (ur.), *Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2005., str. 62.

CRKVA SV. PETRA APOSTOLA

Za crkvu Sv. Petra (Apostola) u istoimenom naselju, točnije niže od njegova zaseoka Fumići, Peloza navodi da je 1454. vrlo stara.⁴⁷ Prilikom restauracije crkve 1669. godine bio je naručen novi drveni oltar sa slikom sv. Petra i statue dvojice apostola, sv. Pavla apostola i sv. Marka.⁴⁸ Sva trojica zaštitnici su zdravlja. Tako sv. Pavao štiti prilikom ugriza zmiје, grčeva, bolesti uha i kod naglušnosti.⁴⁹ Sv. Marko zazivlje se kod uboda kukaca, gušavosti te bolesti na vratu.⁵⁰

Oko crkve se do kraja 18. stoljeća nalazilo groblje, a prema usmenoj predaji ondje je oko 1790. godine posljednji pokopan francuski vojnik koji je umro od kolere.⁵¹

CRKVA MAJKE BOŽJE

Crkva Majke Božje u Kraju spominje se u prvoj polovici 16. stoljeća: 1521. godine u oporuci Jurja Mohovića, pod čijim je patronatom crkva bila.⁵² Već zarana postaje poznato liburnijsko hodočasničko odredište.⁵³ U prvim desetljećima nakon Drugog svjetskog rata sve su rjeđa hodočašća u Kraju do potpunoga prestanka toga običaja. Najveći broj vjernika okupljao se je u Kraju za blagdan Male Gospe (8. rujna).

Na glavnom oltaru crkve centralno je smještena drvena statua Majke Božje, bočno od nje mramorna statua Sv. Nikole. U blagdanskim prilikama Marijin kip ukrašavali su zlatnim nakitom napravljenim od zavjetnih

⁴⁷ Usp. Peloza, M., *Župa Mošćenice*.

⁴⁸ Ovaj je oltar uklonjen nakon restauracije 1931. godine. U novoobnovljenoj crkvi učinjena je kopija stare slike sv. Petra, a drveni kipovi Sv. Pavla i Sv. Marka zamijenjeni su novima izrađenima u Grodenu u Dolomitima. Usp. Perkan, V. *Kronika mošćeniške...*, str. 104.

⁴⁹ Usp. Škrobonja, A., *Sveti od zdravlja...*, str. 18.

⁵⁰ Usp. Župa Presvetog Trojstva Rovišće, „Sveti Marko evanđelist“, <http://www.zupa-rovisce.com/hr/index.php/duhovnost/227-sveti-marko-evanđelist>, preuzeto 27. rujna 2016.

⁵¹ Usp. Perkan, V. *Kronika mošćeniške...*, str. 103.

⁵² Obitelj Mohović upravljat će crkvom i u prvoj polovici 20. stoljeća. Iz Perkanove kronike saznajemo da je u drugoj polovici dvadesetih godina prošlog stoljeća glavni patron crkve Donato Mohovich, riječki gospodarstvenik i političar porijeklom iz Kraja. Usp. Perkan, V., *Kronika mošćeniške...*, str. 112.

⁵³ Tako je imenuje i protokol iz 1658. Usp. Perkan, V., *Kronika mošćeniške...*, str. 110. Potvrde toga nalazimo i u drugim dokumentima, kao što je primjerice oporuka iz lovranskog notarijata u kojoj se kao jedan od naloga nasljednicima navodi slanje (hodočašće) triju djevojakā u crkvu „Blažene Dvice Marije va Kraj“ kao jedan od zagovora za oporučiteljevu dušu. V. Eterović, Ivana – Eterović, Igor, „Devet oporuka iz lovranske kancelarije na hrvatskome jeziku iz 18. stoljeća pohranjenih u Državnome arhivu u Rijeci“, *Zbornik Lovransčine*, sv. 2, 2012., str. 81. Usp. i Eterović, Igor – Eterović, Ivana, „Devet lovranskih oporuka iz druge polovice 18. stoljeća: povijesna i jezična analiza“, *Histria*, sv. 3, 2013., str. 93.

darova.⁵⁴ Na vrhu oltara nalazi se sadrena statua Sv. Ane, zaštitnice roditelja. Na oltaru Sv. Josipa u bočnoj kapeli postojao je i pozlaćeni mjedeni relikvijar, u kojemu su se nekada čuvale relikvije sv. Marka.⁵⁵ Na oltarnoj pali koju je 1887. naslikao slikar Valentin Lucas⁵⁶ nalazi se u lijevom donjem uglu prikaz sv. Roka. Moguće je da je njegov prikaz bio motiviran spomenom na posljednji val epidemije kolere na istarskom poluotoku 1886. godine.⁵⁷

Da je crkva imala karakter hodočasničkog središta, svjedoče i brojne zavjetne slike koje se danas nalaze smještene u sakristiji crkve. Njih je moguće s obzirom na razlog zavjeta podijeliti u tri osnovne skupine: zavjetne slike religiozne tematike koje su vezane za zdravlje odnosno izliječenje, one kojima nije moguće utvrditi motivaciju te pomorske zavjetne slike. Najveći broj slika čine one religiozne tematike. Prevladavaju slike s motivima Bogorodice i Svete Obitelji. Nekolicina zavjetnih slika iz ove skupine sadrži potpise donatora, dok je na nekima napisan i motiv darovanja.⁵⁸ Tako Katarina (Caterina) Lucas⁵⁹ zahvaljuje zbog oporavka, a Marija Mihalić (Maria Michalich) iz mjesta Kali iznad Medveje na ozdravljenju sina koji je bolovao od meningitisa. Obitelj Jedriško (Gedrisco) iz Medveje zahvaljuje Majci Božjoj jer je spasila život ocu i kćeri prilikom automobilske nesreće.⁶⁰

---

⁵⁴ Darovani zlatni predmeti danas se čuvaju u Mošćenicama. Usp. Perkan, V., *Kronika mošćeniške...*, str. 110. No dio je zlatnine ukraden. Sačuvana su kazivanja prema kojima je osumnjičene odnosno kradljivce zlata iz crkve u Kraju snašla nesreća. Tako jedan osumnjičenik krađe zavjetnog zlata nije mogao nikad izaći iz kuće. Drugo kazivanje spominje kradljivca crkvene zlatnine koji je tek na samrti priznao krađu pritisnut teškim zdravstvenim stanjem. Usp. Bonifačić Rožin, N., *Hrvatske narodne priče...*, str. 45–46.

⁵⁵ Usp. Perkan, V., *Kronika mošćeniške...*, str. 113.

⁵⁶ Za više o slikaru Valentinu Lucasu vidi Doričić, Robert, „Valentin Lucas – skica za biografiju slikara iz Kraja“, *Problemi sjevernog Jadrana*, br. 15, 2016. (prihvaćeno za tisak)

⁵⁷ Usp. Muzur, Amir, „Istarski sveti Rok: od zaštitnika od kuge do zaštitnika od kolere“, u: Ante Škrobonja (ur.), *Epidemične bolesti u Istri v 19. in 20. stoletju / Le malattie epidemiche in Istria tra '800 e '900 / Zarazne bolesti u istri tijekom 19. i 20. stoljeća*, Humanistično društvo Histria / Societa' umanistica Histria / Humanističko društvo Histria, Koper / Capodistria / Kopar, 2010., str. 69–78.

⁵⁸ Na slici Bogorodice s Djetetom upisano je uz datum (15. kolovoza 1912.) ime Nilo Car. Prema predaji koja se sačuvala u obitelji Car Katić, obitelj Josefine i Marija Cara darivala je crkvi u Kraju slike povodom rođenja svoje djece. Na to upućuje i potpis na slici Svete Obitelji, gdje uz tekst zahvale stoji potpis *J. Car*. Mario Car, brat književnika Viktora Cara Emina darovao je crkvi Majke Božje i statuu Presvetog Srca Isusovog. (Vesna Katić, Lovran, 2016.) Nilo Car (1912.–1964.) bio je liječnik, specijalist interne medicine, službovao je u Rijeci, Beogradu i Puli. Za više vidi Vidas Car, Adela, *Moja sjećanja*, vl. naklada, Lovran, 2014.

⁵⁹ Uz posvetu stoji godina 1899. Darovateljica Katarina Lukas (Caterina Lucas) bila je supruga krajskog slikara Valentina Lucasa, za kojeg se može pretpostaviti da je autor darovane slike Gospe od Krunice s prikazom sv. Dominika i sv. Katarine Sijenske.

⁶⁰ Na posveti slike upisan je datum 19. lipnja 1935. godine.

Druga skupina darovanih slika jesu pomorske zavjetne slike. Većina od njih sadrži ispisane posvete. Prema posvetama s upisanim vremenom darivanja odnosno vremenom događaja koji je potaknuo darivanje (nesreća na moru, oluja ili potonuće broda) zbirka pomorskih zavjetnih slika nastajala je od druge polovice 19. stoljeća pa do 1930. godine.⁶¹

CRKVA SV. ANTONA PADOVANSKOG

Nalazi se usred istoimenog sela, koje se nekada zvalo Ostružnjak va Doleh, iz čega proizlazi dodatna specifikacija imena crkve.⁶² Iz sačuvane darovnice (u prijepisu) Zvaneta Valentina saznajemo da su prilikom posvete crkve i oltara 11. srpnja 1669. u oltar postavljeni ostaci svetih mučenika Teodula i Sabine.⁶³

U crkvi je iz te godine sačuvan drveni oltar s centralno smještenom statutom Sv. Antuna Padovanskog, zaštitnikom od niza različitih bolesti te zaštitnikom djece.⁶⁴ Krajem 20. stoljeća na oltaru su postojale još dvije drvene statue, koje danas nedostaju.⁶⁵

Crkva Sv. Antuna Padovanskog jedna je od triju crkava mošćeničke župe u kojima nailazimo na veći broj darovanih zavjetnih slika. Najbrojnija je skupina pomorskih zavjetnih darova. U crkvi se nalaze četiri pomorske zavjetne slike. Na svima su prikazani parobrodi. Vrijeme gradnje parobroda datira od kraja 19. stoljeća, točnije 1898. godine, do 1927. godine, pa je tako moguće odrediti i približno vrijeme donacije slike pomoraca koji su plovili na njima. Naime na slikama izostaje ikoji podatak o donatorima. Iznimku čini zavjetna slika s prikazom parobroda „Principessa Cristiana“ na kojoj piše ime Nikole Valentina.⁶⁶ Ovoj skupini zavjetnih darova dodajemo i maketu jedrenjaka u boci koja se nalazi na istočnom zidu crkve u neposrednoj blizini prozora. U skupini zavjetnih slika religiozne tematike darovanih povodom ozdravljenja nalazi se slika s prikazom sv. Antuna Padovanskog iz 1923. godine sa

⁶¹ Među takvim slikama ističemo onu iz 1898. koju je darovao Josip R. S posvete čitamo: „Na zahvalnost bl. Djevice Marije da san spasio život kod potonutja god. 1898 mes 4 Luglia postavjan ovu uspomenu...“ Usp. Mohović, R. (ur.), *Ex Voto...*, str. 11.

⁶² Usp. Perkan, V., *Kronika mošćeniške...*, str. 115., Pelozo, M., *Inventar arhiva...*, str. 21. A ta je specifikacija i danas živa (v. Bauer Munić, V., *Sakralna arhitektura...*, str. 147–148).

⁶³ Usp. Perkan, V., *Kronika mošćeniške...*, str. 115.

⁶⁴ Sv. Anton Padovanski zaštitnik je od ascitesa, groznice, bolesti očiju. Zavijlje ga se kod steriliteta ili kod teškog poroda. Usp. Škrobonja, A., *Sveti od zdravlja...*, str. 35–37.

⁶⁵ Prema dostupnoj fotodokumentaciji snimljenoj 1985. godine uz centralnu drvenu statuu Sv. Antuna Padovanskoga na oltaru su se nalazile još dvije drvene skulpture. Njihovi atributi upućuju na to da se je najvjerojatnije radilo o sv. Ivanu Krstitelju i sv. Franji Asiškom. Usp. Sv. Anton 66 (Kraj) 75450, Fotodokumentacija Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika, Rijeka, snimio Vinko Malinarić, 1985.

⁶⁶ Usp. Mohović, R. (ur.), *Ex Voto...*, str. 18.–21.

zahvalom za ozdravljenje nakon teške operacije.⁶⁷ U ovu skupinu dodajemo i sliku anonimnog donatora s prikazom svete Paraskeve (Petke).⁶⁸ Treću, najbrojniju skupinu čine uokvirene otisnute slike na papiru nepoznatih donatora. U toj su skupini najbrojnije slike s prikazom Svete Obitelji.⁶⁹ Ovoj skupini pripada i druga slika u duhu ikonografije istočne Crkve. Radi se o prikazu Bogorodice s Djetetom.

Crkva je početkom 20. stoljeća imala karakter hodočasničkoga mjesta. Za blagdane Sv. Antuna Pustinjaka i Sv. Antuna Padovanskog na mise u ovu crkvu dolazilo je mnoštvo vjernika iz župe Mošćenice, ali i iz Lovrana i Opatije.⁷⁰

KAPELA MAJKE BOŽJE POMOĆNICE KRŠĆANA

U vremenu između dva svjetska rata, kada je Istranima bio otežan odlazak na tradicionalno hodočašće na Trsat, tada na teritoriju druge države funkciju regionalnog istarskog svetišta preuzela je kapela Majke Božje u Maloj Učki, izgrađena 1931. godine.⁷¹ Štoviše, ona je među vjernicima bila poznata pod nazivom „istarski Trsat“.⁷²

Na oltaru kapele centralno mjesto zauzima drvena statua Majke Božje Pomoćnice Kršćana. Bočno od nje nalaze se drvene statue s prikazom sv. Josipa i sv. Ivana Krstitelja.

Kada je ovaj sakralni objekt postao hodočasničko odredište, postao je istovremeno prostor u kojem su ostavljani zavjetni darovi. Zavjetne darove u kapeli možemo podijeliti u dvije osnovne skupine: zavjetne slike te vjerničke

⁶⁷ Na uokvirenoj slici otisnutoj na papiru čitamo rukopis: „U znak zahvale za primljenu milost na teškoj operaciji, kao zavjet darovala, Marija Jurdana...“ U potpisu stoji zbog vlage oštećeno i nečitko mjesto i datum od kojeg je moguće detektirati jedino godinu.

⁶⁸ Sveta Paraskeva (Petka) svetica je koju štuju vjernici pravoslavne Crkve. Njoj su posvećeni brojni izvori pitke vode u Srbiji, za koje se smatra da voda iz njih liječi sve one koji vjeruju u Boga. Usp. „Sveta Paraskeva (Petka)“, <http://sveci.net/index.php/2-uncategorized/230-sveta-paraskeva-petka>., preuzeto 27. rujna 2016.

⁶⁹ Takav tip slika bio je element ukrašavanja spavaćih soba u 20. stoljeću (i) na području Mošćenišćine.

⁷⁰ Usp. Perkan, V., *Kronika mošćeniške...*, str. 119. Danas se misa održava jednom godišnje povodom blagdana sv. Antuna Padovanskog.

⁷¹ Kapela je izgrađena zalaganjem tadašnjeg upravitelja župe Mošćenice Milana Grlja dobrovoljnim prilozima stanovnika Male i Vele Učke i drugih donatora, među kojima se isticao trgovac iz Lupoglava Josip Sandalj. Usp. E.K.Ć., „Mala Učka“, u: *Istarska danica* 1978., Istarsko književno društvo Svetog Ćirila i Metoda, Pazin, 1977., str. 89–93.

⁷² Na hodočašća u nedjelju nakon blagdana Male Gospe (8. rujna) dolazili su osim vjernika iz mošćeničke i drugih susjednih župa čak iz Labina, Barbana, Žminja i Pazina. Usp. Perkan, V., *Kronika mošćeniške...*, str. 123. Posljednje hodočašće održano je 1969. godine. Usp. E.K.Ć., *Mala Učka...*, str. 89–93. Danas se misa slavi jednom godišnje, na Duhovski ponedjeljak.

predmete. U ovoj se drugoj skupini brojnošću ističu krunice. Ovamo pribrajamo i razne memorabilije iz drugih svetišta, većinom onih marijanskih (Trsat) ili hodočasničkih mjesta (Međugorje). Zavjetne slike redom su sakralne tematike.⁷³ Među njima je najveći broj onih s prikazom Bogorodice. Od ostalih svetica i svetaca relevantnih s povijesnomedicinskog aspekta ističemo dvije slike s prikazom sv. Lucije, sliku sv. Antona Padovanskog, sliku sv. Franje Asiškog te sliku sv. Marka Evanđelista. Neke od zavjetnih slika sadrže posvetu, ponekad datum donacije i/ili potpis donatora.⁷⁴ Uz posvetu se iskazuje zahvalnost zbog uslišanosti molbi.⁷⁵

Osim na Duhove, o čemu će više biti riječi u nastavku, na Malu Učku išlo se i 13. rujna jer je na taj dan posvećena crkvice, a inače je to *dan od zaveta*.⁷⁶

ETNOMEDICINA KRŠĆANSKE RELIGIOZNE MOTIVACIJE

Crkva je u ovom kraju imala značajnu zdravstvenu funkciju u kontekstu brojnih običaja vezanih uz medicinu i zdravstvenu kulturu. Oficijelna crkva najviše je pomagala molitvom, pri čemu je dovoljno spomenuti da su kanonici imali obvezu redom posjećivati bolesne. Vlč. Perkan svjedoči da se išlo u posjete bolesnima tako da se nosilo svijeće do pred grad, gdje se davao blagoslov, a dalje je krenuo samo svećenik s jednim pratiocem. U kući bi se stavilo Sveto Otajstvo (Sv. Sakrament) na kakvu škrinju ili stol, na koje bi domaćin prethodno prostro stolnjak. Ako su domaćini imali svijeću, zapalili bi je, a ako je nisu imali, tada bi kanonik zapalio kakav komadić svijeće koji je ponio sa sobom.⁷⁷ Postojala su i posebna društva („scholae“, „confraterne“), tj. svojevrstne škole, bratovštine koje su skrbile za pojedine crkvene stvari. Tako je primjerice društvo Corpus Domini, između ostaloga, pratilo svećenika u posjetu bolesnima.⁷⁸ Ta direktna pastoralna služba među bolesnim vjernicima zasigurno je imala neprocjenjivu ulogu.

---

⁷³ Sve su slike otisnute na papiru, većinom uokvirene. Neke od njih oštećene su djelovanjem vlage.

⁷⁴ Među slikama koje sadrže datum ili godinu darovanja, najstarija je zavjetna slika s prikazom Bogorodice s Djetetom iz 1936. godine.

⁷⁵ Zavjetna slika s prikazom Bogorodice s Djetetom iz 1956. godine sadrži zahvalu obitelji iz Kraja za sina koji je preživio. Iz zahvale nije moguće saznati u kakvoj se pogibelji dječak nalazio.

⁷⁶ Tunčica Brubnjak Jučićeva (Potoki, Mošćenička Draga), 2007., Marica Galović Olitova (Brseč), 2012.

⁷⁷ Perkan, V., *Kronika župe...*, str. 33. Usp. Perkan, V., *Kronika mošćeniške...*, str. 62–63. Ove je podatke vlč. Perkan crpio iz zapisa vizitacije biskupa Ivana Andree Balbija, koji je posjetio Mošćenicu 18. lipnja 1742. (v. Perkan, V., *Kronika župe...*, str. 31).

⁷⁸ Perkan, V., *Kronika župe...*, str. 34.

No osim toga prisutan je i pozamašan broj različitih vrsta i oblika narodnih praksi koje se korijene u religioznome, a imaju isključivu zdravstvenomedicinsku funkciju. Te prakse možemo preglednosti radi grupirati u nekoliko zasebnih poglavlja: običaji vezani uz blagdane tradicijskog kalendara, običaji vezani uz zdravlje (ljudi i životinja) uz odvojen prikaz preventivnih zahvata te samog liječenja, što uključuje i magiju.

OBIČAJI VEZANI UZ BLAGDANE TRADICIJSKOG KALENDARARA

Tradicijski kalendar obuhvaća blagdane koji se u našem narodu odnose uglavnom na one katoličkog kalendara. Oni se općenito slave na podjednak način, no na lokalnoj razini postoje razlike jer se ovim kršćanskim tradicijama priključuju neke druge, narodne tradicije drugačijeg podrijetla: pretkršćanske predodžbe, običaji, obredi i vjerovanja. Nekad su one „maskirane“ jer je tijekom povijesti Crkva nastojala pridobiti puk, pa je vješto iskoristila njihove običaje i uklopila ih u svoje dajući im novo značenje.⁷⁹ Kalendar ne počinje s prvim danom siječnja već s božićno-novogodišnjim razdobljem.⁸⁰

U nastavku je prikazan način obilježavanja blagdana crkvene godine, i to onih u kojima postoji određeni postupak koji povezujemo s osiguravanjem dobrog zdravlja ili u kojemu je sadržan odnos prema nekom svecu zaštitniku.

Badnjak. Na Badnjak se odlazi na polnoćnicu ili na jutarnju misu na sâm Božić. Tog dana treba očistiti dimnjak i donijeti breme drva jer bi inače kuća *kjela* – proklinjala. Također treba otkinuti grančicu bršljana sa zelenim bobicama⁸¹ i objesiti nad ulaz kućnih vrata te na vrata staje.⁸²

Nova godina. Za Novu se godinu odlazi na svetu misu zahvaliti za sve dobro u protekloj godini i moliti za povoljnu novu godinu. Tih se dana odlazi u posjet rodbini i prijateljima i daje se *dobra ruka*: svima se zaželi svako dobro u

---

⁷⁹ Primjerice, bojanje jaja pretkršćanskog je podrijetla, no lijepo se uklopilo u kršćanski način slavljenja Uskrsa jer se iskoristila simbolika jaja kao novog života, plodnosti. Usp. Vitez, Zorica, „Iskorak iz svakidašnjice“, u: Muraj, Aleksandra – Grbić, Jadranka – Čapo Žmegač, Jasna – Belaj, Vitomir – Vitez, Zorica, *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 209.

⁸⁰ Usp. isto, str. 191.

⁸¹ Zelenilo simbolizira buđenje prirode, životnu snagu, nasuprot zimskom mirovanju. Valja spomenuti ulogu bršljana u zaštiti od vještica i eventualnu vezu sa stavljanjem bršljana na vrata kuće i štale kao zaštita od uroka i zlih očiju. Usp. Grbić, Jadranka, „Predodžbe o životu i svijetu“, u: Muraj, Aleksandra – Grbić, Jadranka – Čapo Žmegač, Jasna – Belaj, Vitomir – Vitez, Zorica, *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 312. Vidi kasnije kod opisa običaja za zdravlje životinja.

⁸² Usp. Montan, Ana, *Rekonstrukcija tradicijskog načina života sela Potoki*, Sveučilište u Zagrebu, diplomski rad (u strojopisu), 2008., str. 41.

novoj godini, a kao poklon se donosi primjerice komad domaćeg sira, skute ili malo kave, dok se djeci daje jabuka.⁸³

Sveti Blaž. Sv. Blaž slavi se 3. veljače, kada vjernici odlaze na misu kako bi se blagoslovom grla zaštitili od bolesti u narednoj godini. Prilikom obreda blagoslova svećenik izlazi ispred oltara, a vjernici mu prilaze. Oko vrata im jednom po jednom stavlja dvije prekrížene i povezane svijeće te izgovara riječi: *Po zagovoru Sv. Blaža, biskupa i ispovjednika* (u originalu umjesto „ispovjednika“ dolazi „mučenika“, op. a.), *oslobodio te Bog od bolesti grla i svakoga zla*.⁸⁴ Tada se vjernik prekríži i kaže: *Amen*.

Uskrs. Na Uskrs (*Vazanj*) vjernici odlaze na polnoćku ili na jutarnju misu i nose blagosloviti kruh ili *pogaču* (pincu), šunku, jaja, sol i luk. Lišće blagoslovljenog luka trebalo je dati blagu da i ono jede⁸⁵, što ponovo povezujemo s vjerovanjem u pozitivan utjecaj blagoslova. Uz *pogaču*, peče se i *šiširak* (plete-nica), u čiji se vrh prije pečenja uplete tvrdo kuhano jaje. To se pecivo daruje djeci.

Duhovi. Za Duhove, odnosno na *Duhovski ponedjeljak* odlazi se na Malu Učku na misu u crkvicu Majke Božje Pomoćnice Kršćana. Kazivačica je potvrdila, dijelom već spomenuto, da je za vrijeme talijanske okupacije granica bila na Rječini, pa vjernici nisu mogli odlaziti na misu na Trsat. Stoga je 1931. godine tadašnji mošćenički župnik Milan Grlj (djelovao na ovom području 1930.–1933.) predložio i pobrinuo se da se na Maloj Učki izgradi crkvica Majke Božje Pomoćnice da vjernici iz Mošćenica i Istre mogu doći na misu. Nakon Drugog svjetskog rata istarski su se svećenici s mošćeničkim svećenikom dogovorili da se misa održava na Duhovski ponedjeljak.⁸⁶

Sveti Anton (Padovanski). *Antonja*, dan Svetog Antona Padovanskog, slavi se 13. lipnja, a misa se održavala u mjestu Sveti Anton. Tada se u crkvu nose bijeli ljiljani, u nekim krajevima poznati kao cvijeće svetog Antuna, a na Mošćenišćini pod nazivom *antonijice*.

Marijanski blagdani. Za Marijine blagdane odlazilo se na misu u Kraj u crkvicu Majke Božje od Zdravlja, primjerice na Veliku i Malu Gospu (*Vela i Mala Gospoja*) (15. kolovoza i 8. rujna), na dan Navještenja (25. ožujka) (*Marčenica*⁸⁷) te na dan Bezgrešnog začeca (8. prosinca).⁸⁸

⁸³ Tunčica Brubnjak Jučićeva (Potoki, Mošćenička Draga), 2007.

⁸⁴ Marica Galović Olitova (Brseč), 2012.

⁸⁵ Vinko Škalamera (Sv. Petar, Mošćenička Draga), 2007.

⁸⁶ Marica Galović Olitova (Brseč), 2012.

⁸⁷ *Marč* je dijalektalni oblik imena za mjesec ožujak koji se koristi na Mošćenišćini.

⁸⁸ Ovaj podatak potvrdila je jedna kazivačica – Marica Galović Olitova (Brseč), 2012.

OBIČAJI VEZANI UZ ZDRAVLJE

Različita društva, različite dobne skupine, svatko od nas pojedinačno na različite načine tumači uzrok stanja bolesti i na različite ga načine otklanja ili sprečava te vraća tijelo u funkcionalno stanje. Narodna medicina obuhvaća one načine liječenja koji su se koristili prije pojave znanstvene (službene) medicine. Osim upotrebe raznih prirodnih preparata (racionalnih) narodna se medicina koristi i nekim iracionalnim postupcima – magijom. Nekada su se ti postupci koristili u kombinaciji i jedino su tako imali smisla.⁸⁹ Ljudi su se obraćali pojedincima za koje se vjerovalo da imaju moć da pomognu ili da su vješti u određenim postupcima, primjerice da znaju namještati kosti.

Narodna je medicina isprepletana s pučkom pobožnošću.⁹⁰ Vjerovanje je ljudska potreba, tako je i pučka pobožnost način da se izrazi odnos prema Bogu i svetome, to je potraga za svetim ili čudesnim. Jakov Jukić naziva je pučkom religijom i naglašava kako ne postoje dvije religije, religija klera („prava“, „čista“) i religija puka („niža“, „naivna“), već kaže kako je to sve ista religija, „koja je tako reći življena prema raspoloženjima, interesima, običajima, navikama i povijesnom mišljenju lokalnih sredina.“⁹¹ Nadalje kaže kako se ona oslanja na vidljive znakove te „stavlja vjernike u položaj fizičkog dodira s nadnaravnim svijetom“⁹², za što se služi svetim slikama, znakovima, mirisima, pokretima, pa otuda važnost relikvija, čudesnih ozdravljenja, svetaca i slično.

Da bi osigurali zdravlje sebi ili životinjama i povoljan ishod određenog problema ili životne situacije, ljudi se obraćaju svecima, zavjetuju im se.

S druge su strane ljudi vjerovali da svojim postupcima mogu utjecati na zbivanja oko sebe te u prirodi, držati ih pod kontrolom, osigurati uspjeh, obraniti se od raznih nepovoljnih situacija i stanja. Izvode se razni magijski postupci kojima se odbijaju zle sile (obrambena magija: odbojna/zaštitna/apotropejska) ili prizivaju pozitivne pojave (izazovna magija: srećonosna/poticajna).⁹³

⁸⁹ Usp. Brenko, Aida, *Narodna medicina*, Etnografski muzej, Zagreb, 2002., str. 17.

⁹⁰ O pojmu pučka pobožnost vidi više u Rihtman-Auguštin, Dunja, „Božićni običaji i pučka pobožnost“, *Etnološka tribina*, sv.14, 1991., str. 9–15; Šimić, Josip, „U potrazi za definicijom pučke pobožnosti“, *Etnološka tribina*, sv. 17, 1993., str. 43–52; Hoško, Franjo Emanuel, „Sadržajne i povijesne odrednice razvoja i istraživanja pučke pobožnosti“, u: *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001. str. 381–392; Šimić, Josip, „Pučka pobožnost prema konstituciji *Sacrosanctum concilium*“, *Obnovljeni život*, sv. 59, br. 3, 2004., str. 285–297.

⁹¹ Jukić, Jakov, „Znakovi svetoga u pučkoj religiji“, *Crkva u svijetu*, sv. 20, br. 1, 1985., str. 20.

⁹² Isto, str. 21.

⁹³ Usp. Grbić, Jadranka, „Predodžbe o životu i svijetu“, str. 319–330.

OBIČAJI VEZANI UZ ZDRAVLJE LJUDI

Od rođenja pa do smrti, život je popraćen lijepim, ali i ružnim trenucima, bolestima, nedaćama. Da se očuva zdravlje i spriječi bolest, odnosno liječi, ako ona nastupi, ljudi su konzumirali razne pripravke koje su pripremili kod kuće, a budući da liječnika nije bilo, ili je bio daleko, obraćali su se pojedincima koji su se tijekom života pokazali kao sposobni u olakšavanju tegoba nekih bolesti ili stanja, primjerice u namještanju kostiju ili liječenju ječmenca na oku. S druge strane ta su svoja stanja ljudi vrlo često pripisivali urocima ili zlim pogledima (*slabe oče*) te su izvodili postupke ili odlazili kod pojedinaca koji su imali određene moći i koji su takva stanja mogli poništiti.

Takvi postupci spadaju u magiju. Ponekad su to isključivo magijski postupci, a ponekad se u tu svrhu koriste kršćanski elementi ili rekviziti, napose molitve ili blagoslovljene maslinove grančice, a ponekad se izvodi i magični postupak u kombinaciji s kršćanskom molitvom ili nekim drugim elementom važnim u kontekstu kršćanstva. Osobe koje su imale takve moći nazivale su se *štrologi* i *vračari*, oni su liječili posljedice, dok su *štrigi* i *štriguni* bili uzroci takvih stanja/bolesti.⁹⁴ Treći način za osiguranje dobrog zdravlja i olakšanje problema bio je obraćanje svecima kroz molitvu i zavjet. U takve molitve spada i molitva *San Majke Božje*, a molitva se mogla naći kraj kreveta roditelja ili kod umirućeg.⁹⁵ Postojanje takve molitve na Mošćenišćini potvrdilo je i naše istraživanje.⁹⁶

Prevenција. U narednim će odlomcima biti prikazani običaji vezani uz očuvanje zdravlja, odnosno prevenciju bolesti, počevši od rođenja, a uključujući i postupke s elementima magije. Podaci su dobiveni od kazivača s područja Mošćenišćine (Mošćenice, Potoki, Kalac, Mošćenička Draga), bilo da su tamo živjeli cijeli život bilo da su na tom području odrasli, a potom odselili u druga mjesta.⁹⁷

U prevenciji bolesti koristili su se predmeti za koje se vjerovalo da imaju moć zaštite i odbijanja zlih sila, a ujedno na sebe privlače pogled te odvrćaju pažnju od osobe kojoj bi taj pogled prvenstveno trebao nauditi. Nazivamo

⁹⁴ Mariuccia i Cvetko Velčić Jačićev (Mošćenička Draga), 2005. Usp. i Vinšćak, Tomo, „Perun i Trebišća nad Mošćenicama, recentna etnološka istraživanja“, *Mošćenički zbornik*, br. 3, 2006., 131–136.

⁹⁵ Marija Bradčić, rođ. Lazarić, 1952. Kazivačica je navela i da je molitvu prepisala u Rijeci, iz rukopisa koji je dobila od tete gatalice. Usp. Bonifačić Rožin, N., *Hrvatske narodne priče...*, str. 40.

⁹⁶ U obiteljskoj arhivi Žužić-Doričić iz Mošćeničke Drage čuva se notes s rukopisom ove molitve.

⁹⁷ Popis kazivača nalazi se na kraju rada.

ih *apotropejima* (grč. *apotrepeo* – *odvraćam*). Mogu biti različitog podrijetla, primjerice biljnog (češnjak ili bršljan), mineralnog (sol) ili životinjskog (rog, vuna). Istu funkciju imaju i blagoslovljene maslinove grančice, svijeće, voda, koje ubrajamo u apotropeje religijskog podrijetla.⁹⁸

Još je za vrijeme trudnoće majka morala paziti na dijete koje nosi: nije smjela proći preko špage kako se djetetu pupčana vrpca ne bi zaplela oko vrata⁹⁹ ni nositi odjeću crvene boje, a valjalo je i pripaziti da joj se ne krije nikakva hrana jer u tom slučaju dijete ne bi htjelo jesti dotičnu namirnicu dok god ne umre osoba koja je majci krila hranu¹⁰⁰. Kad se dijete rodi, ono i majka posebno su osjetljivi te ih se nastoji što više paziti i štititi, a i majka treba paziti. Posebno je trebala paziti da ne izgubi mlijeko: stoga nije smjela gledati daleko „preko mora“ jer bi tada i mlijeko otišlo daleko. Zbog istog je razloga, da zadrži mlijeko, na prsima trebala nositi komad odjeće crne boje. Da se sprijечи crvenilo na koži djetetove stražnjice, trebalo je paziti da se voda u kojoj se dijete kupa izlije u posebnu rupu i pokrije stijenom kako životinje ne bi došle i kako kokoši ne bi čupkale.¹⁰¹

Majka i dijete bili su izloženi zlim pogledima i urocima. Za zaštitu od uroka uz dijete (ispod ležaja, najčešće slamarice) stavljalo se blagoslovljenu maslinovu grančicu. Neki su kazivači naveli da su postojale metalne pločice (*medajice*) s prikazima svetaca ili zatvorena šaka od zlata s ispruženim palcem, kažiprstom i malim prstom koja simbolizira rogove. Neki su ih vezivali djetetu oko ruke, a neki stavljali ispod ležaja.¹⁰²

Nastojalo se dijete krstiti čim prije: ako dijete umre, što je bio čest slučaj, tada ide u raj.¹⁰³ Prilikom dolaska u crkvu, majka je morala sama ući u crkvu gdje ju je u ulaznom dijelu dočekao svećenik kako bi izmolio molitvu i *očistio* roditelju prije negoli uđe.¹⁰⁴

Djetetove pelene nikako nisu smjele biti vani kad padne mrak (postoji varijanta koja kaže da ne smiju biti na vjetru ili pak na mrazu) i kad zvoni Zdravo Marija – pelene treba spremati u kuću: djetetu bi se crijeva pomiješala ili bi na pelenama u kuću ušao *mrak* ili bi dijete bolio trbuh. Time se također

---

⁹⁸ Više o apotropejima vidi u Grbić, Jadranka, „Predodžbe o životu i svijetu“, str. 325–328.

⁹⁹ Usp. Bonifačić Rožin, N., *Hrvatske narodne priče...*, str. 10

¹⁰⁰ Isto, str. 9, 11.

¹⁰¹ Isto, str. 10.

¹⁰² Vinko Škalamera (Sv. Petar, Mošćenička Draga), 2007., Sonja Baretić (Mošćenice), 2012., Marica Galović Olitova (Brseč), 2012., Mariuccia Velčić (Mošćenička Draga), 2009.

¹⁰³ Marica Galović Olitova (Brseč), 2012.

¹⁰⁴ Sonja Baretić (Mošćenice), 2009.

opravdavalo što dijete ne može spavati.¹⁰⁵ Ako su pelene ipak ostale vani, tada ih je svakako trebalo *potkurit*: na metalnu lopaticu (*škovaceru*), *kotlenicu* (metalna posuda za pečenje kruha) ili crijep trebalo je staviti blagoslovljene maslinove grančice (*blagoslov*) ili šećera, mekinja ili cvijeća od Tijelova, na to baciti ugljen da dim koji se stvori očisti i otjera zle sile koje su ušle u kuću. Na taj se dim moglo staviti i bilo koji drugi komad odjeće ako je netko od ukućana bio bolestan.¹⁰⁶

Štrige nam se neće približiti ako u džepu imamo malo soli¹⁰⁷, češnjak s jednim režnjem (*česan jedinac*), djetelinu s četiri lista¹⁰⁸, ako zapalimo maslinovu grančicu¹⁰⁹ ili pak bacimo soli ispred ulaznih vrata¹¹⁰. Ako ih se pak ugleda, treba dodirnuti željezo: *tocca ferro* (uhvati željezo).¹¹¹

Neki su ljudi djetetu dali ime po određenom svecu da čuva dijete od određene bolesti, na primjer Lucian jer je netko u obitelji imao problema s očima, pa da ime na neki način zaštiti dijete od bolesti toga tipa. Tu pojavu mogli bismo svrstati u obrambenu/preventivnu magiju.

Liječenje. Nerijetko se pomoć tražilo kod vještijih ljudi koji su znali namještati kosti ili se vjerovalo u neku njihovu nadnaravnu moć liječenja molitvom ili nekim drugim magijskim postupcima. Slijedi nekoliko primjera.

Na području Mošćenišćine takav je gospodin bio Sudinčić. Njemu se odlazilo primjerice kad je netko uganuo nogu. Nije naplaćivao svoju pomoć, no ako bi mu netko odlučio nešto dati, zahvalio bi i uzeo. Molitva se sastojala od 9 *Vjera*, 9 *Slava Ocu*, 9 *Zdravo Marija* i 9 *Oče naša na čast Svetoga Kuzme i Damijana koji je Bogu liječio ranu*.¹¹²

Kazivači su istaknuli da molitvu može izgovoriti svatko tko se nađe u blizini ozlijeđene osobe, a bitno je da onaj tko moli bude dobro volje te da ne bude nervozan ni ljut jer u tom slučaju molitva ne bi bila djelotvorna.¹¹³

---

¹⁰⁵ Više je kazivača u različitim varijacijama spomenulo rečeno.

¹⁰⁶ Mariuccia Velčić (Mošćenička Draga), 2005., Ana Škalamera (Sv. Petar, Mošćenička Draga), 2007., Tunčica Brubnjak Jučičeva (Potoki, Mošćenička Draga), 2007., Ivan Rubinić Makić (Sv. Petar, Mošćenička Draga), 2007.

¹⁰⁷ Ana i Vinko Škalamera (Sv. Petar, Mošćenička Draga), 2007.

¹⁰⁸ Ivan Rubinić Makić (Sv. Petar, Mošćenička Draga), 2007.

¹⁰⁹ Ana i Vinko Škalamera (Sv. Petar, Mošćenička Draga), 2007.

¹¹⁰ Ana Škalamera (Sv. Petar, Mošćenička Draga), 2007.

¹¹¹ Sonja Baretić (Mošćenice), 2016.

¹¹² Sačuvan je „recept“ za uganuće na komadu papira u obiteljskom arhivu Tunčice Brubnjak Jučičeve (Potoki, Mošćenička Draga).

¹¹³ Usp. Montan, A., *Rekonstrukcija tradicijskog...*, str. 48–49.

Zavjet. Nekad su se ljudi zbog bolesti (bolest u obitelji, dijete bolesno od rođenja, žene koje su imale spontane pobačaje) ili ako im je bilo teško u životu zavjetovali (*zavećali se*). Tada se išlo pješke na Trsat Majci Božjoj (često na Veliku i Malu Gospu), na primjer stepenicama, ili bosonog na Učku. O zavjetu se nije govorilo, to su ljudi držali tajnom.¹¹⁴ Kao da su na taj način osigurali uspjeh, odnosno pazili da se ne ureknu.

Ljudi su na misu još odlazili u Istru, primjerice u Sv. Martin Labinski (sada mjesto zovu Martinski). Tamo su odlazile trudnice moliti se svetoj Ani (26. srpnja)¹¹⁵ za sretan porod. U mjestu se nalazi i crkvice Majke Božje od Zdravlja.¹¹⁶

U vrijeme kad je harala tuberkuloza nije bilo lijekova i mnogo je mladih oboljelo, pa su se neki ljudi zavjetovali da će, ako ozdrave, za zahvalu godinu dana nositi *robu od zaveta* (plave boje) s bijelim pojasom (*beli kordun*), a žene koje su ozdravile to su zaista i činile.¹¹⁷

U crkvicu u Kraju nosili su zavjetne slike, najčešće pomorci, a kao zavjetna je služila i crkvice Svetog Antona u istoimenom zaseoku. Tamo je čak pronađena slika koja je darovana crkvi kao zahvalnost za pomoć pri teškoj operaciji.¹¹⁸

OBIČAJI VEZANI UZ ZDRAVLJE ŽIVOTINJA

Blagotvorne blagoslovljene maslinove grančice nisu se bacale: čuvale su se vani do prve kiše, a onda posušile i spremile. Kad se sljedeće godine blagoslovi nova grančica, stara se može baciti u vatru, nikako u smeće.¹¹⁹

Stavljale su se i u staju za zaštitu blaga.¹²⁰ Ljudi su za zaštitu blaga od uroka na vrata staje znali staviti i ovnov rog ili grančicu bršljana.¹²¹

Već je prije spomenuto kako je na Uskrs blagu trebalo dati lišće blagoslovljenog luka.¹²²

---

¹¹⁴ Sonja Baretić (Mošćenice), 2012.

¹¹⁵ Marica Galović Olitova (Brseč), 2012; Sonja Baretić (Mošćenice), 2012.

¹¹⁶ Marica Galović spomenula je podatak, no nije bila sasvim sigurna u točnost podatka da su ljudi govorili da idu u Šumber, odnosno *va Drenje* jer se navodno Majka Božja ukazala na drenu (*na drenice*).

¹¹⁷ Podatak je kazivačica čula za Mošćenice, a odnosi se na vrijeme s početka 20. stoljeća ili čak ranije (Marica Galović Olitova (Brseč), 2012.)

¹¹⁸ V. ranije u tekstu.

¹¹⁹ Marica Galović Olitova (Brseč), 2012.

¹²⁰ Tunčica Brubnjak Jučićeva (Potoki, Mošćenička Draga), 2007.

¹²¹ Isto.

¹²² Isto.

ZAKLJUČAK

Već analiza inventara predmeta te svih za povijest medicine relevantnih podataka vezanih uz osnovicu sakralne baštine Mošćenišćine – sakralne objekte – pokazuje opravdanost povijesnomedicinske valorizacije ovog područja i napose ove teme. Pa iako već nalaz likovnog prikaza svetaca i svetica zaštitnika zdravlja u crkvama na području mošćeničke župe može biti dovoljan, no ipak ne pouzdan dokaz da su oni mogli kod dijela vjernika ispunjavati svoju ulogu i biti zazivani, ovisno o svojim „moćima“, kao pomoć za ozdravljenje ili spas iz pogibelji, bogatstvo zavjetnih slika, od kojih neke s eksplicitnim zahvalama u crkvama u Kraju, Maloj Učki i Svetom Antonu, to zasigurno potvrđuju.

Ti pak uvidi nadopunjeni onima dobivenima etnomedicinskom analizom cjelovito zaokružuju povijesnomedicinsku valorizaciju mošćeničke župe. Uzimajući kao poveznicu sakralnu baštinu, etnomedicinska analiza najprije je kao predmet imala tradicionalne katoličke blagdane koji su više ili manje direktno bili povezani sa zdravstvenim praksama. Zatim je pak zahvatila i šire uzimajući u obzir sve običaje i tradicije vezane za zdravlje i bolesti ne samo kod ljudi, već i životinja. Etnomedicinska perspektiva tako je bazičnoj analizi sakralnog inventara dodatno ponudila odraz žive borbe čovjeka na Mošćenišćini i utjecanje svim raspoloživim mjerama u promicanju zdravlja i zaštiti od bolesti koje su mu stajale na raspolaganju.

Ovakvim pristupom ponuđen je sintetički model interdisciplinarnog povijesnomedicinskog istraživanja jedne manje sredine poput mošćeničke župe, čime se ujedno promovira i potiče sva slična istraživanja koja će u lokalnim okvirima na najbolji način istaknuti univerzalnost čovjekova vrednovanja zdravlja i nošenje s bolestima te time i potrebu za sustavnim povijesnomedicinskim proučavanjima interdisciplinarnog karaktera, koji će taj važan segment prošle povijesne zbilje uvijek iznova otkrivati i dopunjavati novim spoznajama.

BIBLIOGRAFIJA

Kazivači¹²³

1. Baretić, Sonja, rođ. 1932. (Mošćenice), 2012., 2016.
2. Brubnjak, Tunčica, Jučićeva, rođ. 1928. (Potoki, Mošćenička Draga), 2007.
3. Galović, Marica, Olitova, rođ. 1936. (Brseč), 2012.
4. Katić, Vesna, rođ. Car 1952. (Lovran), 2016.
5. Rubinić Makić, Ivan (Nino), rođ. 1950. (Sv. Petar, Mošćenička Draga), 2007.
6. Škalamera, Ana, rođ. 1937. (Sv. Petar, Mošćenička Draga), 2007.
7. Škalamera, Vinko, rođ. 1935. (Sv. Petar, Mošćenička Draga), 2007.
8. Velčić, Cvetko, Jačićev, rođ. 1921. (Mošćenička Draga), 2005.
9. Velčić, Mariuccia, rođ. 1930. (Mošćenička Draga), 2005., 2009.

Arhivski izvori

1. Archivio di Stato di Trieste (AST), *Catasto Franceschino, Mappe del Catasto Franceschino, Distretto di Laurana, Comune di Riva di Moschiena, Mappa catastale del Comune di Riva di Moschiena foglio IV, sezione IV (1819 - sec. XIX primo quarto)*, <http://www.catasti.archiviodistatotrieste.it/Divenire/document.htm?idUa=10652499&idDoc=10662959&first=4&last=4>, preuzeto: 30. rujna 2016.
2. Bonifačić Rožin, Nikola, *Hrvatske narodne priče kotara Rijeke*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 1952., (rukopis 87).
3. *Sv. Anton 66 (Kraj) 75450*, Fotodokumentacija Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika, Rijeka, snimio Vinko Malinarić, 1985.
4. Perkan, Viktor, *Kronika mošćeniške župnije*, Mošćenice, 1937., (rukopis na slovenskome jeziku).
5. Perkan, Viktor, *Kronika župe i grada mošćeničkog*, Mošćenice, 1937., (rukopis na hrvatskome jeziku).

---

¹²³ Zahvaljujemo svim kazivačima koji su svojom susretljivošću omogućili naše terensko istraživanje. Posebno zahvaljujemo i onima koji su omogućili posjet crkvama na području župe Mošćenice: (bivšem) župniku vlč. Marijanu Galoviću, Gabrijeli Adulmar (Mošćenice, Sveti Petar), Ani Bradičić (Mošćenice, Kalac), Ines Frolja (Mošćenička Draga), Milojki i Ninu Ivančiću (Kraj) i Zorki Negrić (Lovran, Sveti Anton).

Literatura

1. Adulmar, Gabrijela, Župa Mošćenice, Teologija u Rijeci – područni studij Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Rijeka, diplomski rad (u strojopisu), 1999.
2. Baretić Avelino, *Demografska kretanja i analiza uzroka smrti u Župi Mošćenice od 1801. do 1900.*, Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, diplomski rad (u strojopisu), 1990.
3. Bauer Munić, Vesna, *Sakralna arhitektura istočnoistarskih komuna od XII. do XVIII. stoljeća*, Alfa, Zagreb, 2005.
4. Brenko, Aida, *Narodna medicina*, Etnografski muzej, Zagreb, 2002.
5. Doričić, Robert, „Valentin Lucas – skica za biografiju slikara iz Kraja“, *Problemi sjevernog Jadrana*, br. 15, 2016. (prihvaćeno za tisak)
6. Dorn, Vjekoslav, „Zdravstvene teme u ikonografskim motivima starijega zidnog stvaralaštva Istre“, u: Krmpotić, Franjo (ur.), *Zbornik radova 26. sastanka Naučnog društva za historiju zdravstvene kulture Jugoslavije (Poreč, 30. IX.–2. X. 1976.)*, Znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture – Rijeka, Rijeka, 1978., str. 57–67.
7. Dugac, Željko, „Votivi Svete Foške i zdravlje“, *Studia ethnologica Croatica*, sv. 10/11, 1998/1999., str. 63–74.
8. E.K.Ć., „Mala Učka“ u: *Istarska danica 1978.*, Istarsko književno društvo Svetog Ćirila i Metoda, Pazin, 1977., str. 89–93.
9. Eterović, Igor – Doričić, Robert, „Medicinski elementi u župnoj crkvi Svetog Jurja u Lovranu“, *Acta medicohistorica Adriatica*, sv. 10, br. 2, 2012., str. 185–212.
10. Eterović, Igor – Eterović, Ivana, „Devet lovranskih oporuka iz druge polovice 18. stoljeća: povijesna i jezična analiza“, *Histria*, sv. 3, 2013., str. 61–97.
11. Eterović, Ivana – Eterović, Igor, „Devet oporuka iz lovranske kancelarije na hrvatskome jeziku iz 18. stoljeća pohranjenih u Državnome arhivu u Rijeci“, *Zbornik Lovranščine*, sv. 2, 2012., str. 35–84.
12. Fučić, Branko, *Glagoljski natpisi*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1982., str. 248.
13. Fučić, Branko, „Mošćenice“, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1995., sv. 1 (A–Nove), str. 592.
14. Fučić, Branko, „Mošćenice“, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1964., sv. 3 (Inj–Portl), str. 499.
15. Grbić, Jadranka, „Predodžbe o životu i svijetu“, u: Muraj, Aleksandra – Grbić, Jadranka – Čapo Žmegač, Jasna – Belaj, Vitomir – Vitez, Zorica, *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 296–336.
16. Hoško, Franjo Emanuel, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001. str. 381–392.

17. Hraste, Juraj – Škrobonja, Ante – Rotschild, Vlasta – Muzur, Amir, „St. Appollonia's Cult in Istria“, *Acta medicohistorica Adriatica*, sv. 3, br. 2, 2005., str. 199–210.
18. Kobler, Giovanni, *Prilozi za povijest liburnijskoga grada Rijeke. Povijest Rijeke*, knjiga 3. Novinsko-nakladničko poduzeće Preluk, Opatija, 1997.
19. Kudiš Burić, Nina – Labus, Nenad (prir.), *U kraljevskim stranama i pod Svetim Markom = vizitacije u pulskoj biskupiji na austrijskom i mletačkom području godine 1658. i 1659./Dalle parti arciducali e sotto San Marco = visite arciducali fatte del anno 1658 et venete 1659*, Adamić – Riječka nadbiskupija – Biskupija porečko-pulska, Rijeka/Poreč, 2003.
20. Jukić, Jakov, „Znakovi svetoga u pučkoj religiji“, *Crkva u svijetu*, sv. 20, br. 1, 1985., str. 19–30.
21. Matijašić, Robert, „Liburnija“, u: Bertoša, Miroslav – Matijašić, Robert (ur.), *Istarska enciklopedija*, Lekikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., 441.
22. Milović, Đorđe, „O sanitarnohigijenskim propisima Mošćeničkog statuta“, u: Krmpotić, Franjo (ur.), *Zbornik radova 26. sastanka Naučnog društva za historiju zdravstvene kulture Jugoslavije (Poreč, 30. IX.–2. X. 1976.)*, Znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture – Rijeka, Rijeka, 1978., str. 77–86. [pretisnuto u: Milović, Đorđe, *Prilozi za povijest zdravstvene kulture*, Biblioteka AMHA, knj. 2., Hrvatsko znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture – Adamić, Rijeka, 2005., str. 83–95.]
23. Mohorovičić, Andrija, „Stari gradovi: kulturnopovijesni fenomen liburnijske obale“, *Liburnijske teme*, sv. 1, 1974., Katedra Čakavskog sabora Opatija – Turistički savez Općine, Opatija, str. 83–85.
24. Mohović, Robert (ur.), *Mošćenički zbornik*, br. 5, Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga – Zavod za kaznene znanosti Pravnog fakulteta u Rijeci, Mošćenice, 2008.
25. Mohović, Robert (ur.), *Ex Voto: izložba pomorskih zavjetnih slika Kraj – Sv. Anton – Mošćenice – Sv. Jelena – Golovik – Brseč*, Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga, Mošćenice, 2006.
26. Montan, Ana, *Rekonstrukcija tradicijskog načina života sela Potoki*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, diplomski rad (u strojopisu), 2008.
27. Muzur, Amir, „Istarski sveti Rok: od zaštitnika od kuge do zaštitnika od kolere“, u: Ante Škrobonja (ur.), *Epidemične bolesti v Istri v 19. in 20. stoletju / Le malattie epidemiche in Istria tra '800 e '900 / Zarazne bolesti u istri tijekom 19. i 20. stoljeća*, Humanistično društvo Histria / Societa' umanistica Histria / Humanističko društvo Histria, Koper / Capodistria / Koper, 2010., str. 69–78.
28. Muzur, Amir – Škrobonja, Ante, „Kuga, kolera i kult svetog Roka u Istri – paralele“, *Medicus*, sv. 4, br. 2/3, 1995., str. 207–215 [pretisnuto u: Škrobonja, Ante i sur., *Medicina svud oko nas*, Digital point tiskara d.o.o., Rijeka, 2008., str. 37–50].

29. Peloz, Makso, *Inventar župe Mošćenice: Sa uvodom i tri priloga*, vlastita naklada, Rijeka, 1970.
30. Peloz, Makso, *Župa Mošćenice, Župa Mošćenice, Mošćenice*, 1984., drugo ispravljeno izdanje.
31. Peternelj Uran, Lejla, „Health Culture Elements in the Frescoes in the Holy Trinity Church of Hrastovlje, Slovenia“, *Acta medicohistorica Adriatica*, sv. 1, br. 2, 2003., str. 131–139.
32. Redakcija, „Bastian, Ivan (Baštijan)“, u: Bertoša, Miroslav – Matijašić, Robert (ur.), *Istarska enciklopedija*, Lekikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., str. 62.
33. Rihtman-Auguštin, Dunja, „Božićni običaji i pučka pobožnost“, *Etnološka tribina*, sv. 14, 1991., str. 9–15.
34. Senčić, Albino, *Popis pučanstva župe Mošćenice iz 1801. godine*, Katedra Čakavskog sabora Opatija, Mošćenice, 2000.
35. Senčić, Albino, „Kosnica – staro mošćeničko groblje“, *Mošćenički zbornik*, br. 5, 2008. str. 101–112.
36. „Sveta Paraskeva (Petka)“, <http://sveci.net/index.php/2-uncategorised/230-sveta-paraskeva-petka.>, preuzeto 27. rujna 2016.
37. Sušić, Zvonimir, „Valvasor o Liburniji“, *Dometi*, god. 3, br. 6, 1970., str. 114–123.
38. Šimić, Josip, „U potrazi za definicijom pučke pobožnosti“, *Etnološka tribina*, sv. 17, 1993., str. 43–52.
39. Šimić, Josip, „Pučka pobožnost prema konstituciji *Sacrosanctum concilium*“, *Obnovljeni život*, sv. 59, br. 3, 2004., str. 285–297.
40. Škrobonja, Ante, „Istarske freske s motivom Plesa mrtvacu kao antropološki i povijesnomedicinski izazov“, u: Škrobonja, Ante, *Medicina zavičaja*, Express digitalni tisak d.o.o., Rijeka, 2000., str. 15–24.
41. Škrobonja, Ante, „Povijesnomedicinsko ozračje u Svetištu Majke Božje Trsatske“, u: Škrobonja, Ante, *Medicina zavičaja*, str. 191–200.
42. Škrobonja, Ante, „Dijete kao motiv u sakralnoj umjetnosti na primjerima iz hrvatske baštine“, u: Škrobonja, A., *Medicina zavičaja*, str. 201–210.
43. Škrobonja, Ante, „Sveci zaštitnici od zaraznih bolesti u hrvatskoj medicinskoj tradiciji“, *Infektološki glasnik*, sv. 17, 1997., str. 69–72 [pretisnuto kao: „Sveci zaštitnici od zaraznih bolesti u hrvatskoj medicinskoj prošlosti“, u: Škrobonja, A., *Medicina zavičaja*, str. 211–218].
44. Škrobonja, Ante, *Sveti od zdravlja: Ilustrirani leksikon svetaca zaštitnika*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004.
45. Škrobonja, Ante – Baretić, Avelino, „Demografska kretanja u župi Mošćenice tijekom XIX. stoljeća“, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. 49, 2008., str. 135–146.

46. Vidas Car, Adela, *Moja sjećanja*, vlastita naklada, Lovran, 2014.
47. Velčić, Veseljko – Jakšić, Nataša – Braun, Alan – Mohović, Robert – Rudan Elena – Rutar, Edvin – Senčić, Albino – Montan, Ana – Baretić, Sonja – Soldatić, Zoran, „Mošćenice – živi grad muzej“, *Mošćenički zbornik*, br. 5, 2008., str. 171–348.
48. Vinšćak, Tomo „Perun i Trebišća nad Mošćenicama, recentna etnološka istraživanja“, *Mošćenički zbornik*, br. 3, 2006., 129–139.
49. Vitez, Zorica, „Iskorak iz svakidašnjice“, u: Muraj, Aleksandra – Grbić, Jadranka – Čapo Žmegač, Jasna – Belaj, Vitomir – Vitez, Zorica, *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998., str. 151–219.
50. Župa Presvetog Trojstva Rovišće, „Sveti Marko evanđelist“, <http://www.zupa-rovisce.com/hr/index.php/duhovnost/227-sveti-marko-evanđelist>, preuzeto 27. rujna 2016.

SAŽETAK

Sakralna baština, religijske prakse i običaji te sveukupna etnomedicinska baština Mošćenišćine ostali su izvan interesa medikohistoričara, što je polazna točka rada. Istraživanje spomenutih dimenzija povijesnomedicinske stvarnosti Mošćenica i njihove šire okolice provedeno je na tri razine. Najprije se, polazeći od uobičajene i u literaturi uvriježene metodologije, analizira sakralni inventar pojedinih crkava i kapela župe Mošćenice iz perspektive povijesti medicine. Zatim se analiziraju vjerski običaji motivirani zdravstvenom problematikom, a naposljetku se prelazi na analizu ostalih tradicijskih oblika i praksi čuvanja zdravlja i liječenja od bolesti, ponajprije ljudi, ali i životinja. Cilj je ovog istraživanja dokumentiranje i prezentiranje elemenata povijesnomedicinske baštine Mošćenišćine koje počiva na religijskim i drugim tradicijskim komponentama, a s namjerom upotpunjavanja povijesnomedicinskog mozaika istočnoistarskog obalnog prostora.

Ključne riječi: *povijest medicine; sakralna baština; Hrvatska; Mošćenice.*